

BICENTENARI DE BALMES. *In Memoriam*

Mn. Josep M. Montiu de Nuix

Introducció

Fa ja cosa d'uns trenta-quatre anys que l'obra del doctor Jaume Balmes va representar per a mi una autèntica descoberta, que em va fer un bé molt gran. Des d'aleshores no ha minvat gens el meu interès per la seva producció escrita, sinó que ha augmentat considerablement, havent-me ocupat de la mateixa en diverses ocasions, unes vegades monogràficament i d'altres fent algunes referències a la seva persona, a la seva relació amb Cervera i al seu pensament. Amb tot, no es tracta ara de repetir al respecte el que abans ja havia escrit sobre aquesta qüestió¹.

¹. MONTIU, J. M. *Recordant Balmes*, en "La Veu de la Segarra" (15.IX.2006) 5; IDEM, *Balmes de nou*, en "La Veu de la Segarra" (21.XI.2008) 5; IDEM, *Activitats religioses i culturals a Cervera*, en "La Veu de la Segarra" (27.VI.2008) 5; IDEM, *Balmes i Cervera (1)*, en "La Veu de la Segarra" (09.IV.2010) 5; IDEM, *Balmes i Cervera (2)*, en "La Veu de la Segarra" (16.IV.2010) 5; IDEM, *Notícies de Religió i de Filosofia*, en "La Veu de la Segarra" (1.IX.2006) 5; IDEM, *Balmes i la filosofia de la matemàtica*, en "La Veu de la Segarra" (11.IX.2009) 7; IDEM, *Fundamentos y filosofía de la matemática. Metamatemática y metalógica. Contraposición entre lógica balmesiana y lógica matemática*, en "Palestra universitaria" (UNED) 8 (Cervera 1996) 143-15; (Aquest últim escrit es pot entendre millor des de la lectura complementària

Aquest any té la singularitat de ser el del bicentenari del naixement del gran pensador Jaume Balmes. El dia que ell va ser donat a llum va ser exactament el 28 d'agost de 1810.

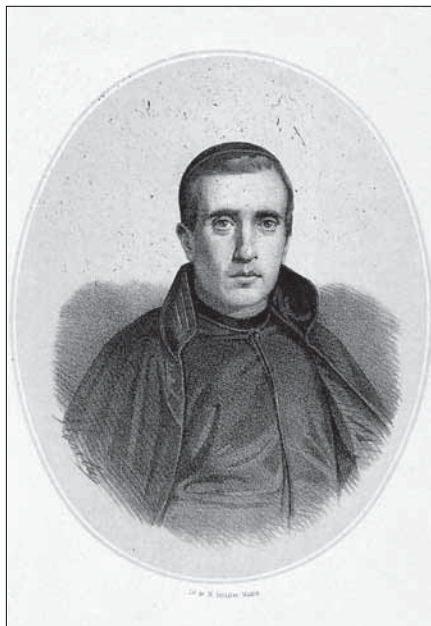
de les dues comunicacions següents: MONTIU, J. M. *Lógica y libertad*, en FORMENT, E. (ed.). *Actas de las Jornadas de la Sociedad Internacional Tomás de Aquino. "Dignidad personal, comunidad humana y orden jurídico"*, Barcelona 1993, II, Ed. Balmes, "Cuadernos de Espíritu", 4, Barcelona 1994, pp. 671-676; MONTIU, J. M. *Reflexiones éticas sugeridas por cuestiones de lógica y matemática moderna ante la situación del hombre hoy*, en *Actas del III Congreso Internacional de la Sociedad Internacional Tomás de Aquino "Ética y sociedad contemporánea"* (Roma 1991) pp. 359-364). També ajuda a entendre la contraposició entre la lògica de Balmes i la lògica simbòlica poder comprendre que és aquesta última. A això pot ajudar també la lectura dels dos escrits següents: MONTIU, J. M. *Sobre el estado actual de la investigación logico-matemática*, en "Palestra universitaria" (UNED) 6 (Cervera 1992) 241-249; IDEM, *¿Qué és la lógica topológica?*, en "Palestra universitaria" (UNED) 5 (Cervera 1991) 231-220); Referències més personals a Balmes ja es troben en: a) MONTIU, J. M. *Recuerdos del Instituto*, en AA.VV. *Somnis... Illusions... Realitats. IES A. Torroja 35 è Aniversari*, Edita IES Antoni Torroja, Cervera 1998, pp. 67-70 i, també, en la entrevista següent: *Entrevista a Josep Me Montiu. Rector de Sant Antolí*, en "La Veu de la Segarra" (9.I.2009) 20.

Considero doncs que en el moment actual resulta força interessant fer una recensió d'un llibre que ens permeti conèixer millor aquest il·lustre filòsof, fent al mateix temps una divulgació i un comentari d'algunes de les idees - mares que es troben contingudes en aquesta important publicació. Aquesta obra és "*Balmes filòsof. Investigación sobre el sentido íntimo y actualidad de su pensamiento*". El seu autor ha estat el famós catedràtic d'universitat i bon amic Joan Roig Gironella², estudiós de l'obra balmesiana, director de la Fundació Balmesiana durant molts anys i del que vaig tenir l'alegria de rebre unes classes de filosofia que mai podré oblidar. En el present article quedaran doncs tractats aspectes essencials del pensament del doctor Jaume Balmes.

Joan Roig Gironella tracta en aquest llibre de tres aspectes de la figura de Balmes. Aquests són els següents: la lògica de Balmes, el pensament de Balmes sobre el sentit comú i, finalment, el seu humanisme.

I) La clau del llibre "El Criterio" de Balmes, actitud fonamental de la filosofia de Balmes.

El que és essencial en el mètode del llibre "El Criterio" és el que determina l'actitud fonamental de la filosofia de Balmes. Dient-ho d'altra manera, el llibre "El Criterio" està identificat amb la lògica

balmesiana. Notem també que la síntesi i essència de l'obra "El Criterio" es troba continguda en l'epíleg d'aquest llibre. Nosaltres adjuntem el mateix al final d'aquest apartat.

La lògica de Balmes es pot considerar com una reacció a la lògica de Condillac. Condillac està situat en la línia de l'empirisme, en l'actitud de mirar les coses des de l'anàlisi (mètode consistent en la descomposició de les coses en els diversos elements que formen part d'elles), en utilitzar un llenguatge merament de tipus científic i en fer ús de manera abusiva de la manera de pensar de tipus matemàtic en el camp filosòfic. La resposta de Balmes a Condillac ve donada per la terna següent de consideracions: a) no n'hi ha prou només amb l'anàlisi, doncs aquesta no dóna més que les peces amb què les coses estan fetes i, amb això, no sempre puc formar-me idea completa d'aquella cosa que

². El Dr. Josep Manel García de la Mora, professor de la Universitat de Barcelona, UB, opinava que Joan Roig Gironella era un dels tres metafísics més importants de l'Espanya del seu temps; Cf. PEGUEROLS, J. *Homenaje al P. Juan Roig Gironella en su 70º aniversario (1912-1982)*, en "Espíritu" 85 (Barcelona enero-junio 1982) 4-11. (Conté també bibliografia).

vull conèixer en la seva totalitat. Un munt d'elements químics elementals aïllats no em permeten formar-me idea complerta d'un tigre, encara que siguin obtinguts com a retalls del mateix. Per això, a més de l'anàlisi cal incorporar també la síntesi, la visió global. En definitiva, el doctor Jaume Balmes aposta clarament pel coneixement de l'objecte total i pels diversos mètodes que ens facin possible arribar a aconseguir aquesta fita; b) El pensament realista de Balmes afirma que la realitat és més rica que el pensament. Aquella diu més que aquest. L'enteniment va darrera de la realitat que vol conèixer, no essent pas la realitat la que corre darrera del pensament per aconseguir arribar a agafar-lo. Així, per exemple, ningú pot substituir una mare per una fórmula amb la que intenta descriure-la; c) Balmes prefereix un pensament que no oblidia la dimensió pràctica a aquell que consisteix en la pura elucubració intel·lectual que no toca de peus a terra i que a vegades ni tan sols coincideix amb la mateixa realitat de les coses.

Balmes diu a Condillac que no vol reduir la certesa a l'evidència matemàtica i a l'experimental. Jaume Balmes admet molts tipus de certesa. Així, a més de certes matemàtiques, com per exemple, $2+2=4$, per un punt exterior a una recta pot passar una i només una paral·lela, la suma dels angles d'un triangle fan dos rectes,... i de certes que no són altra cosa que una dada clara de mera observació en un laboratori, admet també certes com les següents: a) Certeses metafísiques: per exemple, una cosa no pot no ser ella mateixa, res passa sense raó suficient, una cosa coincideix amb ella mateixa, etc., b) certes físiques: per exemple, és físicament impossible que una pedra que deixa anar des de dalt d'una alçada no arribi a caure,

..., c) certes morals i certes de sentit comú: per exemple, és impossible que llançant al atzar els caràcters d'impremta s'obtingui una pàgina del Quixot. Balmes té doncs una mentalitat més oberta que Condillac, ja que admet una gamma més ampla de certes. Més encara, Jaume Balmes, a diferència dels corrents racionalistes (incloent aquí també l'idealisme filosòfic de Kant) i dels de l'empirisme, considera que una bona lògica ha de tenir en consideració a tot l'esser humà, amb totes les seves facultats i amb totes les possibilitats correlatives que això li dona per arribar a aconseguir el coneixement de la veritat. La fórmula de Balmes és doncs la següent: l'home sencer per conèixer l'objecte sencer.

Les idees anteriors reben cert complement, força i il·lustració en el famós epíleg del llibre "El Criteri", el qual oferim a continuació.

Conclusió i resum de "El Criterio":

"Criteri és un mitjà per conèixer la veritat. La veritat en les coses és la realitat. La veritat en l'enteniment és conèixer les coses tal com són. La veritat en la voluntat és voler-les com és degut, conforme a les regles de la sana moral. La veritat en la conducta és obrar per impuls d'aquesta bona voluntat. La veritat en proposar-se un fi és proposar-se el fi convenient i degut, segons les circumstàncies. La veritat en l'elecció dels mitjans és elegir els que són conformes a la moral i millor condueixen al fi. Hi ha veritats de moltes classes; perquè hi ha realitats de moltes classes. Hi ha també moltes maneres de conèixer la veritat. No totes les coses s'han de mirar de la mateixa manera, sinó de la manera amb què cada una d'elles es veu millor. A l'home li han sigut donades

moltes facultats. Cap és inútil. Cap és intrínsecament dolenta. L'esterilitat o la malícia els vénen de nosaltres, que les utilitzem malament. Una bona lògica deuria comprendre l'home sencer; perquè la veritat està en relació amb totes les facultats de l'home. Tenir cura de l'una i no de l'altra, és a vegades esterilitzar la segona i frustrar la primera. L'home és un món petit; les seves facultats són moltes i molt diverses; necessita harmonia, i no hi ha harmonia sense encertada combinació, i no hi ha combinació encertada si cada cosa no està en el seu lloc, si no exerceix les seves funcions o les suspèn en el temps oportú. Quan l'home deixa sense acció alguna de les seves facultats, és un instrument al que li falten cordes; quan les utilitza malament, és un instrument destemperat. La raó és freda, però hi veu clar; donar-li calor, i no ofuscar la seva claredat; les passions són cegues, però donen força, donar-los-hi direcció, i aprofitar-se de la seva força. L'enteniment sotmès a la veritat; la voluntat sotmesa a la moral; les passions sotmeses a l'enteniment i a la voluntat, i tot il·lustrat, dirigit, elevat per la religió: aquí hi ha l'home complet, l'home per excel·lència. En ell la raó dóna llum, la imaginació pinta, el cor vivifica, la religió divinitza”.

II) El sentit íntim en la criteriologia de Balmes

Si l'apartat anterior feia referència sobre tot al llibre “El Criterio”, aquest altre és relatiu a la seva obra “De la certeza”³.

³. Un dels llibres genials de Jaume Balmes és el tractat “De la certeza”, el qual forma part de la seva obra “Filosofía fundamental”. Un estudi molt interessant del mateix el podeu trobar a FORMENT, E. *Balmes y la fundamentación de la metafísica*. Al P.

Mentre Kant, al proposar-se elaborar la seva Crítica, es pregunta quines són les condicions que es necessiten per fer possible l'existència de la ciència, Jaume Balmes es pregunta quines són les condicions perquè el pensament filosòfic sigui correcte i aconsegueixi conèixer la veritat. D'aquesta manera, Jaume Balmes aconseguirà elaborar uns prolegòmens per a tota possible Crítica.

Balmes, molt diferent de Kant, al fer la seva filosofia, no té necessitat d'abandonar la certesa legítima dels fets que coneix per tal d'aconseguir una explicació filosòfica dels mateixos. Per fer filosofia no necessita destruir la certesa natural per mitjà d'una actitud hipercrítica. En el pensament de Balmes trobem incorporades les certes legítimes vulgars, així com l'acceptació de la naturalesa humana amb les seves capacitats i aptituds. Balmes creu que només en harmonia amb la naturalesa humana i en harmonia amb l'enteniment podem arribar a aconseguir el coneixement de la veritat de la totalitat de la realitat. Veient ell en això no una premissa filosòfica sinó una condició pel bon funcionament del pensament humà.

L'elaboració criteriològica de Balmes no parteix d'una sola certesa ni d'una sola veritat. Al contrari, reconeix que la persona humana està dotada de consciència, evidència i sentit comú. La consciència registra els fets de la nostra ànima. Així, capta immediatament que estic pensant, que em sembla que he vist un color, que ara vull això concret, que sento això altre, etc. El testimoni de la consciència no em pot enganyar. L'evidència, alhora, ens

Juan Roig Gironella – In memoriam, en “Espíritu” 33 (1984) 27-52.

proporciona coneixements universals i necessaris, tals com, per exemple, $2+2=4$, tot el que existeix pot existir, etc. Per l'instint intel·lectual, que és clar que és quelcom de veritable naturalesa intel·lectual, coneixem que allò que és evident és veritat. Així, per exemple, no només sabem que és evident que A és A, sinó també que en la realitat mateixa de les coses es dona que A és A. Així doncs, l'instint intel·lectual és doncs una força que objectiva.

III) Sentit profund de l'humanisme de Balmes

Balmes és molt humà, per això se l'anomena *Doctor humanus*. I, pel mateix, també es parla de l'humanisme de Balmes.

L'humanisme de Balmes no és l'humanisme pagà ni l'humanisme del Renaixement, sinó l'humanisme cristià. Per a Balmes, la gràcia no destrueix la naturalesa sinó que té la naturalesa com a base i la perfecciona, l'eleva a l'ordre sobrenatural i la purifica.

L'humanisme de Balmes té les quatre característiques següents: a) afirmació de la llibertat, però d'una llibertat equilibrada, no del llibertinatge i de la falta de respecte a l'altre; caritat i consideració envers tota persona humana, alhora que considera sempre l'error com quelcom inacceptable; b) afirmació de la raó, però no afirmació dels abusos de la raó. Ni la supèrbia del racionalisme ni la depressió de l'escepticisme; c) passió per la veritat i pel coneixement científic (demostratiu), cercant el progrés de la ciència, d) afirmació de l'ideal de l'home total i harmònic. El filòsof Balmes tenia en tanta consideració l'ésser humà que deia que si no podia

ser filòsof sense deixar d'ésser persona humana, aleshores preferia quedar-se amb la humanitat. Indicant així que el pensador havia de ser sempre molt humà.

IV) Conclusió del present article

A manera de resum i conclusió del present article, podem assenyalar que la proposta d'humanisme teocèntric del filòsof cristià doctor Jaume Balmes, entesa com veritat en la caritat, segons la inspiració cristiana i la raó filosòfica, té les tres característiques següents: a) vol aconseguir la formació total o integral i harmònica de l'ésser humà, b) reafirma la capacitat de la persona humana per conèixer la veritat i la realitat de les coses, proposant-se el coneixement de l'objecte en la seva totalitat, c) té una criteriologia especialment remarcable, la qual, alhora, afirma la prioritat de la veritat sobre el mètode i la combinació de diversos criteris ("*cogito, ergo sum*"; el que és evident és veritat; l'home està dissenyat de tal manera que te validesa el sentit comú com a criteri per a conèixer la veritat).

Notem també que Balmes va elaborar la seva criteriologia en un diàleg profund amb el pensament filosòfic idealista alemany (Kant, ...) i que en el prospecte de la seva obra més popular, "El Criterio", va afirmar que aquest llibre és un assaig per tal de dirigir les facultats de l'esperit humà per un sistema diferent dels que s'han seguit fins al moment present.

El geni doctor Jaume Balmes, alumne de la Universitat de Cervera i algun temps professor de la mateixa, segueix doncs interpellant-nos amb obres com "El Criterio", "De la certeza", ...